

CS. VARGA ISTVÁN

Bencés hagyatékból költői örökség

Nagy Gáspár életművéről

I.

Nagy Gáspár mintegy elrendeltetésként, sorsként kapta igazmondó költői hivatását. Példája tiltja a feledést: emlékezésre kötelez. Sosem alárendelő, hanem mellérendelő természetét, lelkiségét és világszemléletét a jézusi ígélet és szeretetparancs élte: „Ha megteszitek, amit parancsolok nektek, a barátaim vagytok. [...] Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak benneteket” (Jn 15,14-16).

Hiányzik szelíd, tiszta, nemes szívű jósága, figyelve, igazmondó bátorsága. „Minden fát gyümölcséről lehet megismerni. [...] A jó ember szívének jó kincséből jót hoz elő, [...] a szív bőségéről beszél a szája” (Lk 6,39-45). Sorsa tudatosítja: az igazságban óriási lélektisztító és egyben emberpusztító erő rejlik. Benda, Babits, Németh nyomán az írástudók felelősségével szállt szembe a hazugságokkal. Nem lett „vétkesek közt cinkos, aki néma”. Tudta: megbocsátani kötelesség, feledni képtelenség. Történelmi sors tapasztalata: „...nincs bocsánat: / bokáig – mindörökké a Donban állunk”.

A doleo ergo sum, a mysterium passionis, a szentté tevő kegyelem időszaka a „közelebb, közelebb, Uram, hozzád” gondolatának jegyében telt. Halála szívemarkoló hír, lélekdőbentő üzenet volt: mindannyian, a babitsi *csillag után* botorkálók *úton vagyunk*, és *minden csillag betlehemi!* Búcsúztatása Farkasréten, temetése a nagytilaji sírkertben, a bértavári és a budapesti engesztelő szentmise is *a túlsó partról*, az öröklétről hozott hírt.

Az egypártrendszer, a vészes hitfogyatkozás idején hitt a szóban, a költői szó erejében. Számára „a vers a szeretet nyelve” volt. A költészethez, a szóművészet legintenzívebb, legemocionálisabb és legkreatívabb formájához egész lényével kötődött. Azt hirdette: a verstől „ember és nép, csak magasodhat”. *Szabadítót mondani* címmel jelent meg CD-je. Informatívusos *Hétparancsolata ars poetica* érvényű: „írni, inni, – hinni, szeretni, repülni, halni, élni”. Poétai Árkádiában élt. A Főnix szárnya alatt nyelvében költőien lakozott.

Tamás Menyhért szerint Nagy Gáspár az „égi kapuzatban” állók közé tartozott, küldetéses, „csillag-

fényű költő”. Bertha Zoltán pontosan fogalmaz: „Lélekmentő volt – és marad. Lelkeket indító, számon tartó, vigyázó nagy lélek. Nem disszonáns a szó: apostoli lelkülettel viselve gondját a rábizotaknak. S ami rábizotott: valóban a csonkítatlan egész nemzet, s a nemzetben összekapaszkodó egyes emberek sorsa.” Számos, korokon túlmutató, kiáltó szót talált, amely „szinkronban van a nemzet lelkületével. Vagyis azzal, amit a nép hallani akar, és ki szeretne mondani” (Illyés Gyula).

Jézusi útmutatás, hogyan lehet eldönteni egy tanításról, hogy az valóban igaz-e? Nagy Gáspár a „Veritas vos liberabit” hitével, igazságvállaló bátorsággal, a caritas in veritate szellemében csodálatos verseket publikált. Ebben is rendületlenül követte meggyőződését: „az őszinte szeretetben maradván; az igazság hirdetésében kitartva” (2Kor 6,6-7).

Mezey Katalin megállapítása távlatos, helyálló: Nagy Gáspár „1990 után megkapott számos igen magas politikai és szakmai kitüntetést. [...] Kedélyére, költészetére azonban fájdalmasan rányomta bélyegét a csalódás amiatt, hogy a rendszerváltozás megcsúfolta jobb jövőt is sóvárgó elképzeléseinket, és a magyar társadalom szellemi és anyagi kifosztásának szinte beteljesedett alkalmá és eszköze lett.”

II.

Nagy Gáspár évezredekben és a véges-végtelenben gondolkodott. Tudta: a teljesség, az ideális és hiánytalan tökéletesség elérhetetlen a Földön. Valóra váltotta az ígéletet lelkiismereti parancsát: „Hirdesd az Igét, állj elő vele alkalmas és alkalmatlan időben!” (2Tim 4,2) Az „alkalmas” és „alkalmatlan” jelző az időre, és főképpen ránk vonatkozik.

Nagy Gáspár az „Emberségről példát, vitézségről formát” – virtushagyomány örököse, líránk emblémájára mutat: a kard és lant szimbólumára. Szellemi gravitációjának forrása: „Taníts meg a Te igazságodra, Istenem!” és „Szenteld meg őket az igazságban, mert a te tanításod igazság” (Jn 17,11b-19).

Benne a kegyelembe, a lét jóságába vetett ősbizalom élt. Az „emlékezni, látni, megnevezni és sohasem félni” (Görömbei András) elvéhez mindig hű maradt. Megvetette a cinkos hallgatást: „míg a szem él, látni kell fele-Barátaim!” Hitét tudatosan és nyilvánosan is vállalta. A bencés tanároknak – tekintet nélkül a körülményekre – hangos „Laudetural” köszönt. Hitközösségben, hitéből merített reményt. Illyés szentenciáját – „A legnagyobb bátorság

a remény” – szakrális dimenzióba helyezte: „a remény sohasem / meghaló, / ha minden utolsó szalmaszál / ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!” A *Hullámzó vizeken kereszt* versfüzért a Balaton és Tihany, a locus mirabilis, a magyarság szent helye, csendje ihlette, a testvérműzsák jegyében Kőnig Róbert rajzokba örökítette.

III.

Mélyen vallásos, dolgos családja indította, küldte Pannonhalmára. Szent István 1002-ben kelt kiváltságlevele szerint édesapja, Géza fejedelem alapította a monostort, 996-ban. Olyan kiváltságokat kapott, mint a bencések anyamonostora: Monte Cassino. Szent és áldott ez a hely. A rendalapító Szent Benedek (Benedictus: Áldott). *Regulája* – „ordo vivendi”: életrend, életmód, üdvösségre vezérlő szabálykönyv. Jelszavaik: Ora et labora. – Imádkozzál és dolgozzál, azaz keresd a békét, és járj utána! Valamint: Serva ordinem et ordo servabit te – Őrizd a rendet, a rend megtart téged!

Szent Márton monostora a Pannonia feletti hegyen – Monasterium sancti Martini in monte supra Pannoniam – „Titanikként süllyed elő / az isteni ködből”. A 282 méter magas „hegy azért mégsem Tihany, / bár itt van *alapító levele*”. A *Ha följutunk* című vers Nagy Gáspár pannonhalmi diákkorának, élményeinek, tanulságainak összegezése: „Fiúk! Még bilincset sírnak / összetett kezünkre, még koszos / havat lavináznak fölnék, / még valatnak a rendőr-professorok”. Pannonhalmáról 1967-ben „gesztenyeként szétgurultunk [...] hülye utakon, hülyébb utakra”.

A főmonostor a világtól, még a falutól is el volt zárva, de mint vallási központ, gimnázium, s gazdag

könyvtára, levéltára, papi szociális otthona révén szellemi-lelki műhely, szellemi kilátó is, ahol élénk kulturális élet folyt.

Benedictus montes amabat – a bencések szerették a hegyeket. A hegyen megnyílnak a távlatok. A hegyeket már a pogány kultuszokban is ég és föld, az istenek találkozási helyének tartották. A hegy szimbolikus jelentése a Biblia gondolatrendszerére is jellemző: ott már nem isteni valóság, hanem az Istennel való találkozás helye, lehetősége.

Mózes a törvényt a Sínai-hegyen (Hóreben) kapta, hegyen imádkozott népe győzelméért. Illés és Elizeus a Kármel hegyéhez kötődik. Jézus szívesen vonult magaslatokra, imádkozott hegyen. Nyilvános működését két hegyi jelenet szegélyezi: a megkísértés és a mennybemenetel. Köztük emelkedik a hegyi beszéd helyszíne, a tábor-hegyi megdicsőülés, az Olajfák hegye és a Golgota.

Jézus által kapnak igazi jelentőséget a hegyek, magaslatok, nyer értelmet az ószövetségi jövendölés: „Az Úr házának hegye szilárdan áll majd a hegyek tetején, és magasabb lesz a halmoknál. Hozzá tódulnak mind a nemzetek... Rajta! Menjünk föl az Úr hegyére” (Iz 2,2). S másutt: „Szemem a hegyekre emelem: honnan jön segítségem?” (Zsolt 12,11)

Az állampárti, marxista-leninista diktatúrában, a hatvanas években Pannonhalmán félelem uralkodott. „Komoly ’56-os múltja volt az iskolá-

nak. Söveges Dávid igazgatót félholtra verték a puffadások, mert nem adta ki a diákjait, akik úgymond Győrben és Pesten részt vettek a forradalomban.” Ilyen iskolai történések után került oda: „nagy hall-

Jámborné Balog Tünde: Boldogasszony (1996)

gatás volt, ugyanakkor a történelem a kövekből is sugárzott”: „E dombot a szél ezer éve / edzi...”

„Földigérő ruhájú emberek” fogadják, osztályok, tanári noteszok várják. Bámész turisták sajnálják, irigylik a diákokat, akik a tanév végi „Te Deumot” várják. A költő Isten szabad ege alatt várja „itt a kapu előtt / a többieket, mert fogadtuk egykoron, / itt találkozzunk, ha följutunk, ha följutunk”.

Pannonhalmán saxa loquntur – a kövek is megszólalnak, mesélnek: „a bencések, ha kellett, karddal is védték az apátságot: szántottak, vetettek, [...] az iskolában tanítottak és közben történelmet csináltak. Pannóniának a hegyén megtartották azt a szellemet, amelyre aztán nagyon-nagyon nagy szükség lett, és szükség van ma is.” Minden embernek fel kell jutnia élete hegyére, ahol Gárdonyi Géza szerint a földi vándort, zarándokot a Megváltó Jézus várja, akinek az Atya átadta a bírói hatalmat.

Kazinczy 1831-ben, Szent Márton hegyén Guzmics Izidort is meglátogatta. Ezt írta egy könyv támlájára: „Emberi nagyság, mi volnál te ész, erény és honszeretet nélkül!” Vendégként tapasztalta meg: „itt lélek lakik”. Békesség és műveltség harmóniája teszi „tiszteletessé az itt élő tudományt és mindazt, ami jó és szép, híven szerető sereget! Áldom István királyunkat, hogy őket egyesítette”.

Kodály lelkesen nyilatkozott, amikor a hegyen épült főmonostorban bencés kísérője, „gyóntató papja”, Nádas Alfons társaságában látogatást tett: „Teljesebbé lettem Pannonhalmával. Hazánk kultúrával és műveltséggel megszentelt legősibb földjén meghatóttan járok. Ott, ahol elsőként hangzott fel magyar ajkon minden zenei stílus őse, a gregorián.”

Veres Péter, az autodidakta, „Hortobágy mellyéki” kálomista író pannonhalmi látogatását lakonikusan összegezte a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár vendégkönyvében: „Jólesik szegény magyarnak ezer évre visszatekinteni”.

IV.

Nagy Gáspár életének és művének gyémánttengelye a Jézus-eszmény: „az Út, az Igazság és az Élet”. Költői hivatástudata ahhoz hasonló, amit Utassy József 1972-ben csodálatosan kifejezett, amikor szabadúszóként a tehetség kegyelmére bízta magát: „INRI – ÍRNII” Jézus jelenléte nemcsak tematikusan érvényesül műveiben, hanem abban az értelemben is, ahogyan Ottlik Géza vallott erről: „Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi sincs

benne [...] ha másként nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczása a szép hűvös patakra – akkor nem hoztunk létre semmit”.

Weöres Sándor hittel vallja: „csak egyetlen ember létezik, és ez Jézus. A többi ember annyiban van vagy annyiban nincs, amennyire Jézussal azonos vagy nem azonos. [...] Azért írok, hogy ezt a jézusi elemet valakiből, akárkiből, magamból vagy másból jobban kifejtthessem, jobban megközelíthessem. Az, hogy verseimet hányan olvassák és hányan nem, az egyáltalában nem érdekel. Hogy közelebb tudja-e vinni a jó szándékú és jó érzékű olvasót ehhez a jézusi azonossághoz, ez az, ami a célom”. Ehhez teszi hozzá Czigány György: „Hit és képzelet kalandjában a tehetség kegyelme lehet csak révkalauzunk”.

Nagy Gáspár hűségese maradt Jézus-szeretetéhez, barátságához. Számos versében erőteljes a szakralitás-átragyogás, a Jézus-eszmény sugárzása: „Ha megmaradtok a szavamban, valóban a tanítványaim vagytok, és megismeritek az igazságot, és az igazság szabadabbá tesz titeket” (Jn 8,31-32). Nyilvánvaló az ige hely inspirációja a *Lehetnének a tanítványok* című versben: „Mi latrok: jobbról balról / várunk míg kilép az arc az arcból / lesietünk a Golgotáról / amennyit hallottunk láttunk abból... / lehetnének a tanítványok / s úgy kezdenénk: 'föltámadás a halálból'”.

„Jézusos felehajtva” idézi elénk jó barátját, mentorát, Kormos Istvánt: „az örvénylő-szívű vándort”, a „Párizsviselet” mecseri fiút, aki tárnamély hangon, dülöngélve dudorász „halhatatlanul” a győri halpiac tövében, miközben „Nakonxipánban hull a hó”.

Az *Anyámmal hófehérülök* című vers a magyar anyakép-tradíciót teljes költői fegyverzetében folytatva újító, sorsvállaló költő alkotása. Az *Ómagyar Mária-siralomtól*, Janus Pannonius, Petőfi, Ady, Kosztolányi, Babits, József Attila, Radnóti, Pilinszky, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri, Kalász László, Ratkó, Utassy és mások anyaképétől a jelenkorig ragyogó vonulat szerves része: „Bár még öntudatlanul / de szegény anyámat / oly nagyon megkínózva / jöttem a világra / a jóslatok szerint is / nagy kínok között / szörnyű haláltusával / megyek majd utána / így lesz kiegyenlítve / rendben az a számla / amiért ez a halandó / sűrűn pislog hátra”.

V.

A Non videre, sed esse értelmében nem látszani, hanem lenni akart. Mégis számos fellépést, közszereplést, megmérettetést vállalt. Felkérésre, főleg

lelkiismereti megrendelésre alkalmi verseket írt, köztük a győri orsolyiták *Diákdal* című himnuszát is. Textusára Szokolay Sándor komponált dallamot: „A Káptalandomb s az ősi bástya / még múltján me-reng, de jövőbe néz, / mert diák-időnk emlék-palástja / lelkünkre száll, ha szívünk nehéz. // Szállunk... és jön velünk egy dallam, / mint a Duna fölé lobbanó sí-rály, / így óvják a lelkünk szakadatlan, / imáikkal az orsolyiták. // Évszázadok lángoló hitével / újítunk már megint követ s rögöt; / tudás és példa utunkon kísérelhet, / legyünk »mint lilium tövisek között!«” Szokolay Sándor és Nagy Gáspár legismertebb közös munkája az oratorikus *Symphonia Ungarorum – Magyarok Szimfóniája*. A költő *Diákdal* című verse első olvasatra Szokolay számára kissé menetszerűnek tűnt, egy indulóra csábította, de ő motettát írt rá. A textus és a dallam tisztasága az ars sacra, lyrica sacra és a musica sacra szellemét követelte meg. A győri Káptalandombról, az ősi bástyáról, az imádkozó orsolyitákról szól. A közös cél: a magyarok hitének megőrzése. A zeneszerzőnek is alapelve: az orsolyiták imáikkal védik a hitet. Az éneklés felerősíti az imádságot. Vigaszt és reményt kell nyújtani a zenével. „Az a nép ugyanis, amelyik elveszti hitét, nem marad fenn sokáig.”

Szokolay szerint a vers: szenzációs, ihletett, és abban is kivételes, hogy „a magyar és a nyugat-európai verselés leleményességét virtuóz és mégis szent-alázattal szolgálja”. Nem a „gondtalan diákénekek” könnyedségét „indulósítja”, nem a „nóta-fújhatóságát” kínálja, hanem „eleink nagyszerűségét” sugározza minden „felületen-felemelkedő-varázsával”. A benne lüktető „verspulzálást”, az orsolyiták „kiimádkozott” történelmi légkörét himnuszba, egy „mégis-menetelő”, „áhitatos-vonulóan-lépkedő” körmenet-dalba komponálta.

Legjobban a női karok motetta-feldolgozása kínálkozott a formához. Szokolay Sándor azonban a női kar vagy gyermekkar unisono egyszólamúsága helyett a kis szólamszámú megoldást választotta, amit a sorzárásoknál háromszólamúra szélesített az erőteljesebb hatás kedvéért. Négyszólamúság csak a mű záróakkordját illette meg. A gregoriános hajlításokkal módjával élt. Lelki erőt sugárzó, szakrális zenével erősítette meg a *Diákdal* fennkölt üzenetét.

A minőség iránt elkötelezett költő és zeneszerző célja közös a magyar verseket megzenésítő Kodály Zoltánéval: eljuttatni mindenkihez a költészet és a zene üzenetét, és ezáltal boldogabbakká és jobbakká

tenni az embereket. Felfakasztani, mindenki számára hozzáférhetővé tenni a zene öröm- és erőforrását, hogy abból merítve az emberek teljesebb életet éljenek. Szokolay rámutat arra is, hogy Németh László üzenete is ehhez hasonló: „Ne azt nézzük, ami van, hanem azt, ami lehetne!” Gróf Széchenyi István évfordulója is hasonlólt üzen: „A kő durva és alaktalan, vess szobrot belőle”! Mindehhez Kodály Zoltán – aki az egyik legszentebb magyar volt – sokszor figyelmeztetett arra bennünket: „ebben az irányt tévesztett világban ne feledkezzünk meg a LÉLEKRŐL sem”!

VI.

A legszebb, az egyetlen értelmes életszemlélet, háláadó szeretet határozta meg Nagy Gáspár életmódját, formálta egyéniségét, alakította költészetét: emberi és költői beszédmódját. Leszámolt a *vanitatum vanitas* hiú áltatásaival. Költőként is hálát adott a létezésért, szeretteiért, barátaiért, örömeiért, miközben hősi küzdelmet folytatott az elmúlással.

Az ember a görög nyelvben antróposz – felfele néző. A latin homo jelentése ugyanaz, mint Ádámé: földből vétetett. A homo szótóhoz kötődik a humilitas, az alázat, de a humor is...

Összefüggéseket fürkésző, analógiás-asszociációs szemlélettel megállapíthatjuk: költőink, íróink a világot és az embert transzcendens összefüggésekben értelmezik. Az emberi méltóság garanciája a halhatatlan lélek: az „Isten-arcúság”. Vörösmarty: „Ember vagyunk, a föld és ég fia, / Lelkünk szárny, mely ég felé viszen”. A szabadságharc letiprása után az ember: „örült sár”-rá változott. *Az emberek* című vers hírhedt definíciója: „Az emberfaj sárkányfog-vetemény / Nincsen remény! nincsen remény!”

Gárdonyi szerint az ember „Agyagedénybe zárt isten-sugár”. *A láthatatlan ember* című regény nyitányában írja: „Az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan”. Adynál, Móricznál az ember: „Sárarany”, Kosztolányinál: „Egyedüli példány”, „milliók közt az egyetlenegy”. József Attila az „emberarcú” Isten hiányával nézett farkasszemet. Kései felismerése: „Az Isten itt állt a hátam mögött / s én megkerültem érte a világot”. Németh László emberfogalma is szakrális: „Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié: székesegyház”. Nagy László kérdésbe zárt vallomása: „Mi vagyok én, ha e planéta / csak egy bevérzett margaréta! / Így is ember, se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre”.

Nagy Gáspár emberképét az íróasztalán talált „utazó levele” túlvilági fényvel világítja meg. Benne – mint Babits *Dániel éneke* című művében is felfedezhető a *Jónás könyvének* alapmotívuma: „Mégis megemlékeztél rólam, Isten...” József Attila definíciója szerint: „Ahol a szabadság a rend, / mindig érzem a végtelent.” Nagy Gáspár kimondta: *Szabadrabok* vagyunk. Nem a Rabelais-i „fais ce que tu voudras” értelmében volt szabad: „Csináld, amit akarsz!” Azt vallotta: 1956-ban különbözőségeinkből is erőt kovácsoltunk. Felemeltük fejünket, hírt adtunk létünkéről, a szabadságszeretetünkről. Szokolay Sándor megzenésítette búcsúsorait. Farkasréti búcsúztatásakor ezt énekelte a kórus: „Szerethetett engem az Isten / mert teremtményének / engem is elfogadott; / sárból-agyagból apám s anyám álmaiból.”

VII.

Nagy Gáspár művészi emberfelmutatást végez: műveli a csodát. Jáki Teodóz atyáról, a *jel-emberről*, missziós útjairól – Zoborlajától Kárpátaljáig, Erdélytől Csángóföldre, az Al-Dunáig – bensőséges portréverset publikált: *Köszöntő (énekpróba) Jáki Sándor Teodóz (OSB) szolgálataiért születésének háromnegyedszázados szép ünnepén*. A csángó magyarok bencés vándorapostola „mentő hácszó”. „Szent Benedek fia”, aki „egyszer nyárban másszor hóban / nagy lélekkel reményt szállít / ügyében Istenre számít”. A csángó települések nevét „ösi magyar tagolóban” sorolja. Tudatosítja: a történelem térbeli földrajz, a földrajz időbeli történelem. Különlegesen szépek a záró sorok: „csángómagyaroknak áldott / ’szürkefejű öreg bácsó’ / ennél nem lehet szebb zárszó!”

VIII.

Konklúzió

Nagy Gáspár poétai remeklése az *Éjszakáimban lámpafény, Németh László halha-*

atlan szellemének ajánlott költemény. Az eszmeteremtő Németh az etikumra emelt minőségeszmény géniusza. Sokrétű, óriás műve, szellemi organizátori szerepe emelte fénybe a népi írók mozgalmának mintaadó személyiségét. Esszéi, regényei és drámái szerves egységet és teljességet képeznek. Műfajai egy egyetemes kifejezőkészség megnyilvánulásai. „A minőség forradalmá”-ról, „emelkedő nemzet”-ről álmodott. Kísérletező emberként, műfordítóként „gályapadból laboratóriumot” épített. Nem szoborra, hanem visszhangra vágyott. Attól félt, hogy az utókor kiiktatja magából szellemi örökségét, amint rendre megvalósította Széchenyi terveit, de kiirtotta magából szellemiségét.

Nagy Gáspár megtanulta úgy számlálni napjait, hogy bölcs szívhez jutott. Mindazt, amit benne a Teremtő a bérbaltavári és nagytilaji szülőföldön, majd Pannonhalmán elkezdett, be is teljesítette. „Apostolokra és prófétákra alapozott épület vagytok s a szegletkő maga Krisztus” (Efezusi levél 21). Krisztus tanúja volt, példájával tett tanúságot. Ballasi utolsó szavai órá is érvényesek: „Tuus miles fui Domine. Tua castra secutus sum.” – „A Te katonád voltam, Uram. A Te seregben szolgáltam”.

Németh László saját sírfeliratának szánta *VII. Gergely* című drámájának végkövetkeztetését: „Szerettem az igazságot, gyűlöltem a méltatlanságot”. Fodor András a *Homloka égőve alatt* című emlékvésében kérdezi: „Alatta / elfértünk volna mennyien! / S kérдем veletek együtt: / amíg élt, / megérdemeltük-e?” Nagy Gáspár önjellemzően válaszol: „A szív meg leszámolt eleitől fogva, / idővel, bajjal, üldözökkel: / a férfi a halál suhogó árnyékában élt, / bár igazán sose halt meg, / de azért jobb és értékesebb utókort remélt!”

